

A GÖDÖLLŐI-DOMBSÁG GAZDASÁGA A 16. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN A TÖRÖK DEFTEREK ALAPJÁN

**Frisnyák Sándor professzor úr, kedves főiskolai tanárom tiszteletére
születésének 85. esztendejében**

VERESEGYHÁZI BÉLA

The economy of the Gödöllő hills in the second half of the 16th century
based on the data of the Turkish defters

Similarly to other regions, the economic history of the Gödöllő hills has been known since the early 18th century. To contribute to the books of professor Sándor Frisnyák about the economy of the area in the 18th and the 19th centuries, we complete those information by the Turkish sources in the age of thralldom. On the basis of the data, it exposes that the settlements of the Gödöllő hills can be divided into two types. The grain and grape growth in the northwestern settlements are about the same, however the wheat growth was dominant in the economy of the southeast. In some settlements, grazing sheep and large animals were used for farming. Even though they had barely exceeded the needs of self-sufficiency, sometimes could go to the market for selling animals. The small areas were surrounded by farmtowns not too far away, therefore farmers could use their markets. From the beginning of the 1550s until the 15 years war, the economy of the region was stale but later on, like the other regions of the Alföld, the population of the villages decreased, unless they had left their residence permanently. The economic life had almost disappeared for a few years or decades.

Bevezetés

A négy évvel ezelőtt megjelent tanulmánygyűjteményében Frisnyák Sándor igen alaposan foglalkozott a Gödöllői-dombság történeti földrajzával. Munkájában azonban – más történeti-földrajzi tanulmányokhoz hasonlóan – a 18. század elejétől vizsgálta a tájat, az azt megelőző korokról csak néhány sorban szólt. A magyarra fordított 16. századi török adójegyzékek, a defterek az utóbbi harminc évben megszorodtak, hatalmas anyagot kínálnak a gazdaságot, a társadalmat vizsgálók számára. Dolgozatomban e mikrorégió 16. századi gazdasági életét kívánom vázlatosan bemutatni a török forrásanyag alapján.

A települések és a népesség

A Gödöllői-dombság „*természetföldrajzi tájegység (kistáj) és történeti földrajzi mikrorégió*” írta le Frisnyák S. 2015-ben megjelent tanulmánygyűjteményében. A kötetben a 16. századi kistájról, elsősorban a termelés hanyatlásáról és

a falvak valamint a kultúrtáj pusztulásáról esett szó. Történeti szakirodalmunkban egyre inkább terjedőben van az a nézet, hogy a 16. században ez a folyamat – a pusztulás folyamata – még átmeneti volt, a falvak, Buda elfoglalásának sokkja után újjáéledtek, lakosaik még vissza-visszatértek, és a 15 éves háborúig viszonylag nyugodt életet élhettek. Ebben a kis tanulmányban ezt vizsgáljuk meg a Gödöllői-dombság akkoriban meglévő 17 településén.

Buda elfoglalása és a középső országrész gyors lerohanása után 1541–43 között létrehozták a Budai szandzsákokat, ennek egyik – a legfontosabb egységékeént – a pesti náhijét, melynek fontosabb adatait az *1. táblázatban* foglaltuk össze. Ebbe a náhijébe sorolták be kistájunk falvait Csomád kivételével, ez a falu azonban a legkorábbi, 1546-os defterben is már lakatlan pusztaként szerepelt, a mai Örbottyán területén pedig Battyán és Szentmiklós falvak területek el. A településeket Káldy-Nagy Gy. kitűnő demográfiai és gazdaságtörténeti adatokkal teli munkájából ismerhetjük meg, s rekonstruálhatjuk népesedési és gazdasági folyamataikat. A defterek és a magyar adóösszeírások alapján ez a korszak az első hazánk történelmében, amelyet megközelítően jól tudunk a történeti földrajz- és statisztika eszközeivel is jellemezni.

1. táblázat. A családfeők száma a Budai szandzsákban, a Pesti náhijében és a Gödöllői-dombságon a 16. századi defterek alapján

Év	A családfeők száma					A családfeők számának %-os alakulása				
	1546	1559	1562	1580	1590	1546	1559	1562	1580	1590
Budai szandzsák	8374	9676	10363	11791	9542	100	115	123	141	114
Pesti náhije	2947	3601	3917	4403	3692	100	122	132	149	125
Gödöllői-dombság	386	323	430	423	359	100	83	111	110	93

(Káldy-Nagy Gy. 1985-ös adatai alapján szerkesztette Veresegyházi Béla)

A népesség számának meghatározásában (becslésében) a legbiztosabb kiindulópont a török adóösszeírásban a családfeők, családok számának közlése (hane-szám). Mind Káldy-Nagy Gy. (1970 és 1985), mind Dávid G. (1997 és 2005) kifejtette, hogy a török adószedők nem a teljes népességet találták a számlálás helyén, szerintük mintegy 30%-ra tehető az ideiglenesen elbujdosottak száma. Ennek ők egy 43%-os kiegészítési arányt feleltettek meg, s a történészek ma elfogadják ezt, s a népesedéssel foglalkozó munkák ezzel számolnak. Dolgozatunkban mi is meghatározzuk a kistáj népességét, mindkét értéket megadva. A szakirodalomban elfogadott módszer szerint a családfeők számát 5-tel kell szorozni, de az utóbbi időszakban – hivatkozva a defterekben például megjelenő családfeőkkel együtt élő testvérekre – az az álláspont, hogy az ötös szorzó nem fedi a család nagyságát. Kubinyi A. (1997) a 6,2-es szorzót ajánlotta, s ezzel is kiszámoltuk a népesség számát.

A *2. táblázatban* öt időmetszetben mutatjuk be a Gödöllői-dombság családfeői számának alakulását. A kiinduló 1546-os év létszámait 100%-nak vettük. Az 1559-es visszaesés után a kistájon egy némiképpen visszafogott népesség növekedést tapasztalhatunk. Mind a szandzsákban, mind a pesti náhijében is erőteljesebb volt az

emelkedés: amíg kistájunkon a két számlálás között 12% volt a legnagyobb érték, addig a pesti náhijében 32%. A Gödöllői-dombság települései általában tartották népességüket, a mai Órbottyán területén fekvő egyik falu, Battyán pusztásodott csak el az egész térségben. A másik órbottyáni helység Szentmiklós viszont stabil település volt az egész időszakon át.

Még a legnépesebb falu Veresegyház sem érte el a félezer lakosságszámot, a legkisebbek között volt Gödöllő, Besnyő (még együtt sem voltak jelentősek), Maglód, de Mogyoród, Úri és Pécel sem emelkedett ki a települések közül. Amennyiben a gazdasági élet szempontjából fontos munkaképes korú férfiak számát nézzük, a defterek erre is adnak választ. 1546-ban 505, 1559-ben 459, 1562-ben 543, 1580-ban 497, 1590-ben pedig 439 fővel számoltak a török adószedők a mikrorégióban. A magyar parasztok a női népességet is bevonták a mezőgazdasági munkába valamilyen mértékben, mint ahogyan a későbbi évszázadok gyakorlatából kiindulva a fiatalabb fiúk és lányok részére is találtak munkát a felnőttek (apró jószággot legeltettek, ház körüli munkákban vettek részt).

2. táblázat. A családfők és a népesség száma
a Gödöllői-dombság falvaiban 1546–1590 között

Év	A családfők száma					A népesség becslt száma (5x)					A népesség becslt sz. (6,2x)				
	1546	1559	1562	1580	1590	1546	1559	1562	1580	1590	1546	1559	1562	1580	1590
Gödöllő	3	14	15	20	21	15	70	75	100	105	19	87	93	124	130
Gyömrő	20	16	25	23	26	100	80	125	115	130	124	99	155	143	161
Isaszeg	29	26	47	39	33	145	130	235	195	165	180	161	291	242	205
Kerepes	42	42	52	46	39	210	210	260	230	195	260	260	322	285	241
Kistarcsa	15	0	13	18	14	75	0	65	90	70	93	0	81	112	87
Maglód	11	15	10	4	4	55	75	50	20	20	68	93	62	25	25
Mende	7	7	6	4	8	35	35	30	20	40	43	43	37	25	50
Mogyoród	15	15	25	27	20	75	75	125	135	100	93	93	155	167	124
Ór (Battyán)	18	p	p	p	p	90	p	p	p	p	112	p	p	p	p
Pécel	26	20	20	18	20	130	100	100	90	100	161	124	124	112	124
Szada	44	34	50	45	24	220	170	250	225	120	273	211	310	279	149
Úri	13	10	13	20	22	65	50	65	100	110	81	62	81	124	136
Valkó	30	28	25	31	20	150	140	125	155	100	186	174	155	192	124
Vácegres (Zsidó)	11	8	11	14	12	55	40	55	70	60	68	50	68	87	74
Veresegyház	58	55	73	73	66	290	275	365	365	330	360	341	453	453	409
Szentmiklós	35	24	40	36	28	175	120	200	180	140	217	149	248	223	174
Besnyő	9	9	5	5	2	45	45	25	25	10	56	56	31	31	12

(Káldy-Nagy Gy. alapján)

A gazdasági élet vázlata

A Gödöllői-dombság hódoltság előtti gazdaságáról közvetett bizonyítékaink vannak, amelyek alapján Frisnyák S. következőképpen fogalmazott: „a Gödöllői-dombság vegyes (polikulturás) gazdálkodásához tartozik a 14–15. században elterjedt szőlőtermelés is (Gödöllő, Pécel, Veresegyház stb.). A mezőgazdasági termékfellesleg értékesítése a mikrorégióon kívül, a közeli vásárhelyeken és piacközpontokban

történet (Buda, Cegléd, Pest, Vác)... A késő középkori fejlődésszakaszban már kirajzolódik a földrajzi munkamegosztás alapjellege: a Gödöllői-dombság élelmiszer és nyersanyagtermelő szerepköre” (Frisnyák S. 2015. 11).

Nézzük meg, hogyan realizálódott, és realizálódott-e ez a vegyes, a felesleget a piacra szállító gazdaság a 16. században. Ellentétben a 14–15. századokkal, a 16. század második feléből (pontosabban 1546-tól) már rendelkezünk olyan számokkal, amelyek birtokában megbecsülhetjük és felvázolhatjuk a Dombság gazdaságának helyzetét, még akkor is, ha a történészek óvatosságra intenek az adatokkal kapcsolatban. Ezek a számsorok a török adószedők és a magyar falvak egyenlőtlen alkufolyamatában alakultak ki, melyeket tekinthetünk a valósághoz közel állóknak, s nagyságrendileg bizonyára helyesek. Példaként a gabona termésátlagokat hozhatjuk, amelyek nem csak a mikrorégióban, de az Alföld más területein is (Nagykunság, Jászság) hasonló nagyságúak. Tanulmányunkban a Káldy-Nagy Gy. által lefordított és közzétett defterek adatait használtuk. Kiindulópontként a defterek adószámait használtuk fel. A kapuadó, a menyasszony- és hordóadó, valamint a bírságpénzek levonásával hozzájutunk a tisztán a gazdasági tevékenységet tükröző adatokhoz. Ezeket foglaltuk össze a 3. táblázatban.

3. táblázat. A búza és a kevert termelése és a szántóföld nagysága a 16. századi defterek alapján

Év	Búza-termés (q)				Búza-termőterület (kh)				Gabonatermés (b.+k., q)				Gabona-termőterület (kh)			
	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590
Battyán	256	p	p	p	53	p	p	p	424	p	p	p	88	p	p	p
Besnyő	256	256	205	256	53	53	42	53	385	403	461	385	80	83	96	80
Gödöllő	102	513	256	281	21	106	53	58	185	898	436	354	37	186	90	75
Gyömrő	467	661	256	144	96	138	53	29	750	950	270	273	154	196	56	57
Isaszeg	102	898	1282	1160	21	186	265	239	185	1462	2436	2182	37	303	505	450
Kerepes	102	385	513	513	21	80	106	106	174	641	616	641	37	133	130	133
Kistarcsa	323	256	256	256	70	53	53	53	690	353	320	320	145	75	64	64
Maglód	154	205	192	1	31	42	40	1	281	320	256	12	58	64	53	2
Mende	128	205	át.	128	27	42	át.	27	220	354	át.	180	44	75	át.	37
Mogyoród	128	513	385	354	27	106	80	75	210	770	590	534	42	160	122	113
Pécel	770	336	333	333	160	72	72	72	1410	536	523	523	292	112	108	108
Szada	205	256	385	770	42	53	80	160	438	385	461	1077	90	80	96	223
Szentmiklós	102	641	513	513	21	133	106	106	154	1103	656	656	31	230	135	135
Úri	271	218	1205	1205	56	45	250	250	436	294	1970	1970	90	60	415	415
Valkó	795	385	770	770	165	80	160	160	1010	641	898	898	196	133	186	186
Veresegyház	256	1539	770	1539	53	320	160	320	436	2436	1282	2810	90	505	265	585
Vácegres	128	51	141	128	27	11	29	27	180	115	205	167	37	24	42	33
Összesen	4445	7318	7462	8351	954	1520	1549	1736	7568	11661	11380	12982	1549	2419	2363	2696

át. = átalány, b. = búza, k. = kevert
(Káldy-Nagy Gy. alapján)

Az adók adatai a gabonatermelés primátusát mutatják, mellette azonban térségi szinten is jelentős a szőlő-bortermelés. Igaz, hogy nem minden településen voltak szőlők, de a gabonatermesztés megoszlása is igen változó. Ráadásul az időjárási körülmények, a cseppet sem biztonságos élet nyilván erőteljesen befolyásolhatták

a termés elvetésétől a növények ápolásán keresztül a betakarításig a terméshozamok nagyságát. Mindkét mezőgazdasági ágazat az akkori emberi lét alapja volt: a kenyér és a biztonságosan tiszta innivaló a fennmaradást és a munkaképességet garantálta. Az első két felmérésben még a rétgazdálkodás és a szénabetakarítás nagyon lemaradt a két alapágazat mögött, később azonban megerősödni látszik, ami fokozottabb jelentőségű állattartásra utal. Elsősorban a szarvasmarha tartásának megerősödésére gondolhatunk. A vizsgált időszakban a beszedendő adóösszeg nagysága háromszorosára növekedett. Ennek a növekedésnek egy részét betudhatjuk a 40 év alatt növekvő áraknak, inflálódásnak. A búza kiléjének adója 10 akseről 15-re, a kevert gabonaféleség (mahlut) adója 5-ről 9 akcséra növekedett, s a must pintje után 1546–1590 között 2 akseről 5-re emelkedett.

Gabonatermelés

A török adóösszeírók kétféle gabonátételt könyveltek el deftereikben. A búzát, amelynek kiléje 25,65 kilogrammot nyomott és a kevertnek fordított (mahlut) árpából, kölesből, rozsból és zabból, vagy csak az egyik gabonaféleségből álló tételt, amelynek súlya 22,25 kg-nak felelt meg kilénként. Mint fentebb már volt róla szó a búzát nagyjából kétszeresére értékelték az adózáskor. Nyilván a megadóztatott keresztény lakosok (adóalanyok) is a búzából sütöttek elsősorban kenyeret, vagy főztek kását. Ugyanakkor, mint adatainkból kiderül, sok esetben a búza mennyisége nem volt elegendő, így vagy vásároltak, vagy a kevertből egészítették ki szükségleteiket. Ilyen helyzet állt elő a Gödöllői-dombság térségében Gödöllőn, Gyömrőn, Kerepesen, Szadán, Szentmiklóson, Veresegyházon és Vácegresen (Zsidó). Ezekben a falvakban sokszor a minimálisnak tekintett 10,10 mázsa/család/év búzát sem termelték meg alkalmanként, nem beszélve az optimális fogyasztásnak tekintett 17,50 mázsa/család/év megtermeléséről (Perjés G. 1963). 1546-ban szinte minden településen kevés volt a gabona, s ugyanígy a korszak végére, 1590-re is lecsökkent a termelés, s ennek megfelelően a lakosságnak más forrásokból kellett kielégítenie az igényeit.

4. táblázat. Búza fogyasztás és a maradék a Gödöllői-dombság falvaiban (1546–1590)

Év	Búza fogyasztás (10,10 q/cs/év)				Búza fogyasztás (17,50 q/cs/év)				Búzamaradék (10,10 fogyasztással)				Búzamaradék (17,50 fogyasztással)			
	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590
Battyán	182	0	0	0	315	0	0	0	74	0	0	0	59	0	0	0
Besnyő	91	50	50	20	157	78	78	35	165	206	155	236	99	178	127	221
Gödöllő	30	151	202	212	53	262	350	367	72	362	54	19	49	251	94	86
Gyömrő	202	252	232	262	350	437	402	350	256	409	24	118	117	224	146	206
Isaszeg	293	475	394	333	507	822	682	577	191	423	888	827	405	76	600	583
Kerepes	424	525	464	394	735	910	805	682	322	140	49	119	633	525	202	169
Kistarcsa	151	131	182	141	262	227	315	245	172	125	74	115	61	29	59	11
Maglód	111	101	40	0	192	175	70	0	43	104	152	0	38	30	122	0
Mende	71	61	át.	81	122	105	át.	140	57	144	át.	47	6	100	át.	12
Mogyoród	151	252	273	202	262	437	472	350	n.a.	261	112	15	n.a.	n.a.	n.a.	17
Pécel	263	202	182	202	455	350	315	350	507	134	151	131	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

át. = átalány, n.a. = nincs adat

(Káldy-Nagy Gy. alapján)

A megtermelt gabonából általában 10%-ot elvitt az adó (kettős adózás esetében ez megduplázódhatott), 20%-ot félre kellett tenni vetőmagnak, s a maradékot fogyasztásra és esetleg eladásra használhatták fel.

A gabonafélék termésmennyiségéből N. Kiss I. és Kocsis Gy. számítási módszerével kiszámítható a búza és a kevert vetésterületének nagysága is. Ez a korszakban 1562–1580-ban volt a legnagyobb, 3200 kh körül lehetett. Ez a Gödöllői-dombság területének mintegy 5%-át jelenti, ami a korabeli viszonyok között átlagosnak mondható (Lóczy D. 1999). Ez családonként 7,44 kh gabonatermő területet jelentett. A lakosok elsősorban a saját családjuk kenyérgabonáját igyekeztek biztosítani s biztonsági okokból nem mertek a falvaktól messzebb szántani. A szántóterület nagyságát még befolyásolta az igavonó állatok száma (2-4-6 ökör kellett a szántáshoz a talaj minőségétől függően), s a lakosság munkabíró képessége is. Mint fentebb láthattuk erősen korlátozott volt a munkaképes korú férfiak száma. A gabona megművelését tájunkon a szőlő termesztésének magas munkaerőigénye is befolyásolhatta, ugyanakkor a rétek kaszálása, a legeltetés is munkaerőt vont el a földműveléstől.

Szőlő- és borgazdálkodás

A Gödöllői-dombság másik, jelentős adóbevételt termelő mezőgazdasági ágazata a szőlőtermelés volt. Ennek az ágazatnak az adatait is tartalmazzák a defterek, mustadó címen. A mikrorégióban ebben az időszakban Gyömrő, Maglód és Mende gazdái egyáltalán nem termesztettek szőlőt, s viszonylag szerénynek mondhatóak Pécel, Uri, Valkó, Vácegres (Zsidó) és Besnyő hozamai.

5. táblázat. A szőlőtermelés adatai a Gödöllői-dombságon a 16. században

Év	Mustermés (liter)				Mustermés családonként (liter)			
	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590
Battyán	0	0	0	0	0	0	0	0
Besnyő	8500	3740	0	1700	944	748	0	850
Gödöllő	3650	37400	5950	5100	1216	2493	297	243
Gyömrő	0	0	0	0	0	0	0	0
Isaszeg	0	22100	4250	6800	0	470	109	206
Kerepes	2250	15300	8500	3400	61	294	185	87
Kistarcsa	8500	9250	5950	5100	567	711	330	364
Maglód	0	0	0	0	0	0	0	0
Mende	8750	0	0	0	1250	0	0	0
Mogyoród	5950	20400	11560	11970	397	816	428	598
Pécel	17000	1360	1020	1020	654	68	57	51
Szada	3400	17000	21250	1530	77	340	471	64
Szentmiklós	0	17000	11968	11968	0	486	332	427
Uri	18700	6800	2720	2720	1438	513	136	124
Valkó	19800	25600	0	0	660	1024	0	0
Veresegyház	5100	41600	62440	47600	88	570	855	721
Vácegres	7990	0	5100	5100	726	0	364	425
Összesen	109590	217600	140708	104008				

(Káldy-Nagy Gy. alapján)

A termelés nagysága változó, a korabeli időjárási viszonyok függvénye volt, s bizonyára más okok is közrejátszhattak az időnként jelentős ingadozásban. Kiemelkedőnek tekinthetjük Veresegyház, Gödöllő, Szada vagy Isaszeg egy-egy terméseredményét. A vizsgált időszakban 1562-ben volt a legjobb a termés, az 1590. évinek 218%-a, de az adatok korrekt értékelése a hiányosságok miatt jelenleg nem lehetséges. A szőlő termőterületét ugyancsak megbecsülni lehet, mert a területegységkénti hozamról csak mintegy kétszáz évvel későbbi adataink vannak (Boros L. 1999). Ezeket az adatokat használva a szőlővel beültetett területek nagyságát 102–373 kh-ra becsülhetjük, ami a Gödöllői-dombság területének 0,6%-át foglalta el.

Rétek és legelők

A gabonatermeléshez és a szőlőgazdálkodáshoz hasonlóan az állattartáshoz nélkülözhetetlen rétgazdálkodás is változó hozamokat produkált. A szántásvetés, aratás és a szőlők rendben tartása mellett bizonyára jól meg kellett tervezni a széna betakarítását, hiszen kevés volt a munkáskéz. Perjés G. (1963) nyomán döntően évi egy kaszálással számolhatunk, különösen az ilyen területeken, ahol a szőlőtermelés szinte egyenrangú volt a gabonatermeléssel.

A rétek arányát Perjés G. (1963) átlagban a szántók egyharmadában adta meg, ez a Gödöllői-dombság esetében 1000 kh körül lehetett, amelyről 10-15 mázsás egyszerű kaszálás esetén 10.000-15.000 mázsás szénát takaríthattak be a gazdák. Ez a mennyiség nagyjából ezer számosállat téli szénaigényét fedezhette. Ez nem volt elegendő a teljes állatállomány táplálására, a Gödöllői-dombság gazdái is ugyanúgy járhattak el, mint a Tiszazug vagy a Nagykunság állattartói. Elsősorban a fejős állatokat istállózták a növendék állatokkal és a levágni szándékoltakkal egyetemben, a többieket a legelőkön teletthették át.

Állattartás és -tenyésztés

A Gödöllői-dombság juhállománya 1562–1580 között nagyjából egy szinten mozgott, az utolsó összeírás idejére viszont visszaesett a birkák száma. Ezt jelzi a juhos gazdák birtokában levő állatok számának és a báránytizednek a fogyása is. A jobb évek adatai sem mutatnak intenzív tenyésztésre valló nyomokat, bizonyos esztendőkből több, általában viszonylag kevesebb állatot hajthattak a piacokra.

1546-ban nem csak a juhok állománya volt vérszenen kevés, de sertést is alig találtak az összeírók a vidéken. Káldy-Nagy Gyula több helységeknél meg is jegyezte, hogy hála a lakosság szemfülességének, az állatok nagy részét elrejtették a törökök elől a terjedelmes erdőségekben. 1562–90 között viszont nagyjából egyenletes a számuk alakulása. A defterdárók csak az egy évesnél idősebb disznókat vették számba és adóztatták meg, talán nem tévedünk nagyot, ha a sertések valódi számának becslésénél a beírtak duplájában gondolkozunk. A családonkénti

3,5-4,2 egy évesnél idősebb sertés elsősorban a saját szükségleteket elégíthette ki, eladásra csak helyenként és tehetősebb gazdánként gondolhattak. A mintegy 80 kg átlagsúlyú sertéseket és a birkák egy részét fogyaszthatták elsősorban, s csak ritkábban került fogyasztásra egy-egy szarvasmarha vagy borjú.

A Gödöllői-dombság szarvasmarha állományát ugyanúgy nehéz megbecsülni, mint az alföldi falvak jórészének állatait. Egyik megközelítési lehetőség a szántók nagyságából következtetni az igavonó ökrök számára. Idevágó adatok szerint (Soós I. 1956 és Kocsis Gy. 2005) 2-2,5 ökör kellett 1 kh. szántó megműveléséhez. Ennek a gondolatmenetnek alapján az 1546-os, rendkívülinek mondható évet kihagyva 1100-1200 ökörrel számolhatunk a Gödöllői-dombság területén. Amennyiben a 18. század első évtizedeinek hasonló körülményeit elfogadjuk számításaink alapján a 16. század második felére is, akkor a szarvasmarha állomány nagyjából egyharmada lehetett igavonó ökör, másik egyharmada fejős tehén, a maradék növendék állat, borjú, vágómarha volt. Ez mikrotájunkon 3600-4000 állatot jelenthetett.

6. táblázat. Az állattartás becsült adatai a Gödöllői-dombságon a defterek alapján

Év	Juh (db)				Sertés (db)				Méhkas (db)				Bárány (a tized alapján, db)			
	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590	1546	1562	1580	1590
Battyan	150	0	0	0	0	0	0	0	30	0	0	0	140	0	0	0
Besnyő	0	0	0	0	3	108	40	50	5	95	75	50	0	0	0	0
Gödöllő	0	250	0	0	4	150	100	150	8	50	125	125	0	0	240	20
Gyömrő	250	200	216	120	3	100	113	10	10	45	75	75	100	200	150	100
Isaszeg	0	0	0	0	0	225	275	275	5	175	150	150	0	0	0	0
Kerepes	0	0	0	0	8	75	100	35	5	57	100	100	0	0	270	270
Kistarcsa	0	0	0	0	14	25	38	38	8	5	3	50	0	0	0	0
Maglód	0	0	0	0	0	23	0	0	5	10	0	5	0	0	0	0
Mende	0	0	0	0	15	28	0	125	10	8	0	65	0	0	0	100
Mogyoród	0	0	0	0	0	262	75	75	10	80	0	0	0	0	0	0
Pécel	0	100	0	0	18	15	50	50	13	8	30	30	0	100	100	100
Szada	0	0	0	0	10	35	65	150	15	57	50	13	0	200	0	0
Szentmiklós	797	511	940	150	10	125	100	100	5	60	280	280	350	510	640	640
Úri	350	345	475	300	7	85	110	110	12	28	75	75	100	100	350	280
Valkó	950	800	0	0	9	175	150	150	5	25	75	250	400	800	250	250
Veresegyház	0	420	290	0	8	250	150	150	15	125	100	200	0	420	410	250
Vácegres	0	0	0	60	38	20	75	75	5	10	75	125	0	0	0	0
Összesen	2497	2626	1921	630	157	1701	1441	1543	166	838	1213	1593	1090	2330	2410	2010

(Káldy-Nagy Gy. alapján)

Másik lehetőség a szarvasmarhák számbavételére Perjés G 1963. könyvének adatának elfogadása, amely szerint háztartásonként átlagosan 0,7-5,5 ökörrel, 0,5-10 tehénnel lehet számolni. Hozzátette, hogy a maximumok kivételesek voltak, megbízhatóbb az átlagokkal számolni. Az ő adataival számolva is az előbbi két szerző becslését támaszthatjuk alá.

A számosállatok becsült számából a használt legelők nagyságára is következtethetünk. A közepes minőségű legelők katasztrális holdja 1-1,5 marhát tudott eltartani (Perjés G. 1963).

A 3600-4000-re becsült szarvasmarha 3600-6000 holdon legelhetett. A juhokból 4-5 lakhatott jól 1 kh-on, azaz 600-1000 holdat lehet számolni birkalegelőnek. A ló állomány, amelynek számáról megint csak nem tudósítanak a defterek, általában a szarvasmarhák 25-30%-a volt átlagban a fenti szerzők szerint (azaz 1000-re tehető a számuk) ugyancsak 1000 holdat vehetett igénybe. Összességében 5000-8000 hold legelőt számíthatunk a kistáj állatállományára, amely a mintegy 40 ezer katasztrális holdnyi rét és legelő 17-20%-a, azaz egyötöde volt.

Piacozás

A helyben megtermelt gabona, must (bor) feleslegét, az állatállomány eladásra szánt egyedeit a Domsághoz közeli és valamivel távolabbi mezővárosok piacain értékesíthették a gazdák. Hogy a térség szarvasmarháit szintén a piacokra hajtották-e vagy tőzsérek vásárolták fel s a váci vámon át terelték külföldi országokba, arra nézve nincs adatunk. Kubinyi András tanulmányában, (az Alföld központi helyeket a 15. század végén számba vevő „*Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön*” Szeged, 2000) a Gödöllői-dombság települései közül egyet, Isaszeget vett figyelembe. A települést a 14–15. században többször oppidiumként (mezőváros) említették a források, melyekben szó esett hétfői heti piacairól is.

7. táblázat. A gazdaság képe a defterek adóösszegei alapján a Gödöllői-dombság falvaiban (%)

Év	Gabonafélék			Must, bor			Széna, rét			Zöldségek			Állattartás		
	1562	1580	1590	1562	1580	1590	1562	1580	1590	1562	1580	1590	1562	1580	1590
Battyán	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Besnyő	47	0	0	23	0	0	4	0	0	1	0	0	25	0	0
Gödöllő	31	36	37	52	28	27	4	21	18	9	4	2	4	11	16
Gyömrő	67	29	54	0	0	0	18	58	22	4	1	2	11	12	22
Isaszeg	67	54	70	13	31	7	11	3	15	4	5	2	5	8	6
Kerepes	48	48	48	14	45	30	25	0	9	2	2	1	11	5	12
Kistarcsa	0	57	70	0	21	8	0	12	12	0	2	4	0	8	6
Maglód	86	0	0	0	0	0	3	0	0	4	0	0	7	0	0
Mende	95	0	62	0	0	0	0	0	6	0	0	5	5	0	32
Mogyoród	42	41	35	42	45	44	5	10	17	1	3	2	10	1	2
Pécel	75	65	0	8	6	0	9	22	0	1	1	0	7	6	0
Szada	33	21	71	56	54	6	0	20	18	0	1	1	11	4	4
Szentmiklós	49	34	33	30	30	33	3	12	13	5	6	5	13	18	16
Úri	35	77	77	38	6	6	11	8	9	1	1	2	15	8	6
Valkó	39	68	66	41	0	0	0	17	13	2	1	3	18	14	18
Veresegyház	50	22	41	33	62	43	8	10	10	2	1	2	7	5	4
Vácegres	0	32	25	0	44	43	0	8	20	0	4	0	0	12	12

(Káldy-Nagy Gy. alapján)

Tájunkat azonban Isaszegnél jelentősen nagyobb piacokkal rendelkező, országos vásárokat is tartó mezővárosok vették körbe viszonylag nem nagy távolságban. Ezeket a piacokat nem túl nagy fáradtsággal el lehetett érni, a felesleget ott lehetett értékesíteni. Pest és Vác a török hódoltság időszakában még fontosabbá

vált, mint a korábbi időszakokban, vámjaik és a Dunán való átkelési lehetőségeik kiemelték gazdasági szerepüket. Nem volt messzebb az előbbi két településnél kisebb gazdasági jelentőséggel bíró Szekcső, Hatvan vagy Győr sem.

Valamivel nagyobb fáradsággal Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét ekkoriban megizmosodó és kiemelkedő, főként állattartással foglalkozó városai, gabonára és borra szinte minden tételben vevő kereskedői is elérhetőek voltak. A probléma inkább a termelés hektikussága lehetett. Búzából 10 dombsági településnek volt lehetősége alkalmanként piacra vinni feleslegeit: gabonából (Besnyő 1562, 1590, Gödöllő 1562, Gyömörő 1562, Isaszeg 1562, 1580, 1590, Mogyoród 1562, Szada 1590, Szentmiklós 1562, 1590, Úri 1580, 1590, Valkó 1546, 1580, 1590, Veresegyház 1562, 1590), mustból (Gödöllő 1546, 1562, Isaszeg 1562, Besnyő 1546, 1562, 1590, Kerepes 1562, Kistarcsa 1546, 1562, Mende 1546, Mogyoród 1562, 1590, Pécel 1546, Szada 1580, Szentmiklós 1562, 1590, Úri 1546, 1562, Valkó 1546, 1562, Veresegyház 1562, 1580, 1590, és Zsidó/Vácegres) 1546, 1590). Állatokból Isaszegnek, Szentmiklósnak, Úrinak, Valkónak, Veresegyháznak és Zsidónak (Vácegres) lehetett annyi szaporulata, hogy piacra terelhette őket.

A Gödöllői-dombság mikrorégiójának helye a 16. században

Az Alföld három, hasonló lélek-és településszámú területével összehasonlítva a Gödöllői-dombság falvainak helyzete valamivel jobbnak mondható, mint ezen alföld-közepi területeké. Adójának (ezzel bevételeinek) mértékét jelentősen növelte a szőlőgazdálkodás. A gabona termelése ugyan nem különbözött sokban a Nagykunság, a Tiszazug vagy a Gyulai-náhije termelésétől, viszont kedvezőbb közlekedés földrajzi helyzete révén kistájunk gazdái több bevételt realizálhattak. A termés hozamainak esetlegessége – amely csak kevésbé függött a gazdák szorgalmától – nem tette lehetővé a nagyobb haszon elérését. Ugyancsak a gyarapodás ellen dolgozott a kis népességszám, a bizonytalan helyzet is. A dombsági gazdák több adót fizettek, ez feltételezi a jobb körülményeket, amelyek viszont nem annyival jobbak, hogy hosszú távon fejtsék ki hatásukat. Összefoglalva annyiban tértek el a tipikusnak mondható alföldi településektől, kistájaktól, hogy létük valamelyest stabilabbnak mondható. A mintegy 40 év alatt egyetlen település pusztásodott el, a többiek lakossága helyben maradt. Csökkent ugyan a népesség száma, de a 15 éves háborúig kitarítottak az emberek szülőföldjükön.

Irodalom

- ÁGOSTON G. (1988 és 1989): A szolnoki szandzsák 1591–92. évi összeírása. Zounuk 3 és 4. Szolnok SZMLT.
- BOROS L. (1999): A Kárpát-medence szőlő- és borgazdaságának történeti földrajza. Nyíregyháza. p. 304.
- FRISNYÁK S. (2015): A Gödöllői-dombság történeti földrajza. Nyíregyháza–Szerencs.
- GYÖRFFY L. (1956): Adatok az Alföld törökkori településtörténetéhez. Szolnok.

- KÁLDY-NAGY GY. (1985): A Budai-szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok. Bp. PMLT. p.746.
- KOCSIS GY. (2005): A Jászság társadalma, népessége, gazdálkodása a XVI–XVII. században. Akadémiai K.
- LÓCZY D. (2000): Az alföldi tájak változó hasznosítása és értéke. In: Frisnyák S. (szerk.): Az Alföld történeti földrajza. Nyíregyháza.
- N. KISS I. (1960): 16. századi dézsmajegyzékek. Budapest. p. 1120.
- PERJÉS G. (1963): Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a 17. század második felében (1650–1715). Budapest, Akadémiai. Értekezések a történeti tudományok köréből.